

HERMAN COOLS

HET
SCHITTERENDE
DUISTER

SPIRITUALITEIT MET
BEIDE BENEN OP DE GROND

Altamira • Haarlem

INHOUD

Inleiding 9

DEEL I

Twee grote liefdes

Spirituele weeskinderen 17

Poortwachters en mandmannen 25

Tweetaligheid 36

DEEL II

Hemels licht en donkere aarde

Spiritualiteit 45

De lichtroef 48

Een verduisterende oerknal 53

De smaak van aarde 56

Een geleerde vraag 61

Neergroeien 65

De donkere tempel van de ziel 72

Duisternis als leraar 76

Simson en Delila 79

DEEL III

Herinneringen aan oneindigheid

De stenen put 83

Incarneren: aarden in diepte 87

1 *Inademen en opladen* 88

2 *Omheinen en het dragen van energie* 91

3 *Uitademen en trillen* 98

- 4 *De vierde etappe* 101
Cirkelen rond een geheim 103
De gelaagdheid van de ziel 105
De kleine mens en de Grote Vraag 115
Een poëtische lichtvraag 115

DEEL IV

Aardefenomenen

- Licht vangen 121
1 Verlangen als venster op oneindigheid 122
Hunkering 122
Opstijgende seksuele energie 125
Zegen 134
Eeuwig heimwee 136
2 De broze taal van seksualiteit 141
Eros 141
Zingen voor het beest 143
Een waarachtig witte donderdag 149
Seksuele verwonding 156
Een mysterie 160
Met of zonder hart? 166
Parzival en de Visserskoning 172
Aanwezigheid 175
Omhelzen 182
3 Kan wilde woede zegenen? 187
Hoe overleef je een gevecht met God? 187
Brandende vragen 189
Ruimte 194
Langs het witte huisje van de heks 203
Knagelijntje 205
Wrijving 206

	<i>Vechten in de nacht</i>	210
	<i>Naar de wortels van agressie</i>	218
4	Is God met de clown?	226
	<i>De verbannen lach</i>	226
	<i>Het archetype van de nar</i>	231
	<i>Een ambassadeur van de schaduw</i>	233
	<i>Spiegels</i>	235
	<i>Geworteld in liefde</i>	240
	<i>Kinderlijke nieuwsgierigheid en niet-weten</i>	243
5	De zinderende dood	250
	<i>Sidderen</i>	250
	<i>Doodsliederen</i>	254
	<i>'Iets groots dat liefheeft'</i>	258
	<i>De blik van de voorouders</i>	263
6	Het lied in het hart van de dingen	9
	<i>Wilde schoonheid</i>	270
	<i>Stralende zwarte inkt</i>	277
	<i>God uitpakken</i>	280
	<i>De zingende ziel</i>	285
	<i>Verbeelding</i>	288
	<i>Dromen</i>	292
	Nawoord	296
	Noten	300
	Dankwoord	309
	Bibliografie	311

INLEIDING

Voor u, beste lezer, ligt een boek over het oerwoud van de ziel. De grote geheimen van leven en dood, liefde, lijden en seksualiteit hebben me sinds mijn vroege puberteit gefascineerd. Ik herinner mij een zonnige pinksterdag, ik was dertien. Ik zat op mijn kamer en leerde Franse grammatica. Plots, zonder enige concrete aanleiding, snakte ik naar betekenis. Existentiële vragen raasden als een brutale storm door mijn lijf: Wat doe ik hier? Wie ben ik? Waarom leef ik eigenlijk? Ik vocht met wat in de psychologie eenvoudig afgedaan wordt als depressieve gevoelens. Pas veel later leerde ik sterkere woorden voor wat mij toen overspoelde; ik proefde van ‘de donkere nacht van de ziel’. Kon ik de betekenis van mijn leven zelf creëren, in een actieve, scheppende daad? Of moest ik wachten en me overgeven aan mijn lot om betekenis te ontvangen? De vragen brandden in mijn lijf. De spanning tussen doen en zijn scheurde mijn prille ‘ik’ open. En wanhoop starde mij aan, als een afgrond.

Sindsdien ging mijn interesse spontaan uit naar wat soms het ‘bovenbewuste’ of het ‘transpersoonlijke’ genoemd wordt: het ultieme, de horizon, wat boven ons uitstijgt, de bestemming van een mensenleven. De grote vragen van het bestaan dus. Als puber herkende ik me in wat Robert Long zong (in *Achter de horizon*):

Ik zocht het heftigste, het hoogste en het mooiste, vooral het mooiste, en dan ook nog voor altijd.

Ik wilde niet weten, ik wilde ervaren. En het verlangen deed pijn. De Franse werkwoorden leken me, in het perspectief van de kanjers van levensvragen, zo banaal.

Op mijn achttiende las ik de mystieke gedichten van Johannes van het Kruis. Veel te vroeg als je het me nu vraagt, maar zo ontroerend overmoedig, als voorjaarsgroen. Ik bleef hangen aan zinnen als ‘Er is

een onmetelijk zijn in mijn binnenste verborgen.¹ Dit onmetelijk zijn wilde ik bereiken, aanraken, proeven; met minder zou ik niet tevreden zijn. Ik snuffelde in vergeelde boeken van Theresia van Avila en vroeg me, met haar, verbaasd af hoe ik de ‘doolhoven, fonteinen, juwelen en tuinen’ kon openen in de verborgen kamers van mijn ziel. Als er zoiets als een daimon bestaat, een gidsende beschermengel die ons leven via stille wenken en verrassende impulsen verstoort om ons te leiden naar onze bestemming, dan heeft mijn engel duidelijk wat van doen met mystiek, liefde voor het mysterie, het oneindige. Niet verwonderlijk dat ik even later besliste om theologie te gaan studeren. Het was dezelfde passie.

Ik noem het boek dat voor u ligt gemakkelijkschhalve een bundel over spiritualiteit. Ik koester geen wetenschappelijke pretenties, noch moraliserende bedoelingen. Ik heb niet de intentie te zeggen hoe u leven moet. Dit is geen spiritueel receptenboek. Wat ik aan u voorleg, is mijn persoonlijke zoektocht naar mogelijke bronnen van het sacrale, de ‘kortstondige aangezichten van God’.²

Schrijven is niets meer of minder dan het verzamelen van woorden en er vervolgens mee vechten. Als stenen worden ze in deze worsteling gepolijst tot ze plots een doorkijk bieden op een andere, tot dan toe verborgen wereld. Maar meer nog dan de woorden werd ik zélf geschuurd en geschaafd door het schrijven.

Ik ben aan dit boek begonnen omdat er ergens diep van binnen iets pijn deed en omdat mijn daimon me niet met rust liet. In mijn werk als psychotherapeut en leraar hoorde ik ongehoorde verhalen, mocht ik reisgenoot en soms gids zijn voor talloze mannen en vrouwen, jong en oud. Vele verhalen hebben me diep geraakt, en woorden bleven hangen, lichtten op vanuit hun vaak donkere achtergrond.

Meer dan twintig jaar lang gaf ik les. Religie was mijn vak. Ik werkte mythologische verhalen en thema’s uit. De ‘godgeleerdheid’ – wat een pretentius woord – moest in eenvoudige, verstaanbare taal gegoten worden. De ervaring leerde me de finesses van didactiek en communicatie. Mijn kaders en concepten in verband met spiritualiteit en persoonlijke groei werden in deze jaren onophoudelijk getoetst aan de leefwereld van jongeren. Ze hebben daardoor aan helderheid gewonnen. Gaandeweg ontwikkelde ik het talent om

DEEL I

TWEE
GROTE LIEFDES

SPIRITUELE WEESKINDEREN

Toen ik achttien was, koos ik na lang wikken en wegen voor theologie, de moeder van alle wetenschappen. Haar zusje, de psychologie, had ook naar me gelonkt, maar kon me niet helemaal overtuigen. De polariteit tussen de hemelen en de aardse gevoelswereld speelde toen al in mijn leven. Maar de studie van God leek me uiteindelijk sappiger dan haar humanistische evenknie. Ik liet me leiden door het adagium van William James, de oude godsdienstpsycholoog, dat religie geen saaie aangelegenheid is, maar hevige koorts. En ik had meer dan 40 °C.⁴

Ik verzandde in een mum van tijd en kwam binnen de kortste keren op droog zaad te zitten. De koorts bevroor. William James was een leugenaar.

Vele exegeten waren in die dagen niet vertrouwd met literatuur, laat staan met poëzie, en benaderden de heilige geschriften bijna als techneuken. De theologische concepten werden bijna mechanisch geanalyseerd. In mijn oren klonken ze ijl, zweverig en vooral nietszeggend. Van binnen werd ik steeds opstandiger: het interesseerde mij geen zier waar Johannes of Marcus hun woordkeuze vandaan haalden. Ik wilde weten welke diepe bronnen van inspiratie en betovering zich onder hun schrijven verborgen. Mijn verlangen naar oneindigheid was in het begin diep als een ravijn, en naarmate ik meer theologie at, werd het een put gevuld met stenen. Ik ontmoette 'specialisten in God' die vastgeroest zaten in een dorre conceptenwereld, terwijl de ziel zo houdt van spelen, humor, rituelen en natte dromen. Ik miste leermeesters die vertrouwd waren met mystiek. Ik werd nochtans gewaarschuwd door een kritisch priester in die dagen: 'Als je een inspirerend gesprek over het heilige zoekt, ga dan eerder naar een slagerij dan naar een godgeleerde,' was zijn advies. Zijn woorden deden mijn oren tuiten, van verbazing vielen mijn ogen haast uit hun kassen.

Troost vond ik in de boeken van de protestantse theologe Dorothee Sölle. Aanvankelijk waren het vooral de maatschappelijke betrokkenheid en het profetisch protest van deze vrouw die me hypnotiseerden. Bij nader inzien drong het tot me door dat haar vertrouwdeheid met poëzie en schone letteren een magnetische werking op me had. Haar passioneel zoeken naar een West-Europese bevrijdings-theologie week sterk af van de mannelijke rechttoe-rechtaan-theologie van die tijd.

In haar meesterwerk over mystiek bezweert ze de spirituele leiders van het Westen: ‘Leer toch de mensen, die jullie op “God” laten studeren, te dansen.’⁵ Ik zou eraan toevoegen: leer hun de vreugde van tranen, leer hun hun woede te smeden, leer hun zich vrij te vrijen! Want de ziel toont zich niet in droge analyses. Ik leerde van deze vrouw dat we een soort heilige wildheid nodig hebben die ons vergezelt wanneer we platgetreden paden verlaten. Deze wildheid heeft de kerken reeds lang verlaten. De Franse theoloog Chênu zegt dat de theologie zich drie eeuwen geleden is beginnen af te snijden van de pottenbakker, de schilder, de danser en de dramaturg en hij noemt deze scheiding ronduit tragisch.⁶

De kerken hebben dans-, lach-, en recent zelfs poëzieverboden uitgevaardigd om de extatische godheid uit hun heilige ruimten te weren. Toen ik enkele jaren geleden hoorde dat het Vaticaan verbod gedichten voor te dragen in kerkgebouwen, werd ik diep triest en moest ik denken aan de zin uit een oude mythe: ‘De stad verkommert als gevolg van slechte poëzie (...)’⁷

In een antiek verhaal reist Dionysos naar de onderwereld, er rotsvast van overtuigd dat enkel de poëzie van de oude dichters potent genoeg is om de stad tot nieuw leven te brengen. Deze mythe kwam voor mij tot leven toen ik droomde over een jong meisje dat zwaar depressief door de gangen van een labyrintisch gebouw dwaalde. Toen ik haar passeerde, vroeg ze, out of the blue, met een schalks ernstige ondertoon: ‘Mijnheer, ik voel me zo slecht, hebt u geen gedicht voor mij?’ Toen ik wakker werd, besepte ik dat haar vraag uit de donkere onderwereld kwam. Het meisje leek wel een volgeling van de god van de wijn en in haar vraag hoorde ik Dionysos’ smeekbede aan de ouden om de stad te redden van de verbeeldingloosheid. De vraag van de psychotherapeut Thomas Moore brandde in mijn hersenen:

Wat zouden wij tevoorschijn brengen wanneer we een afgezant naar de diepte stuurden om een geschikte taal en een poëtische vorm te vinden die is opgewassen tegen onze gecompliceerde levens?⁸

Sölle vertelt hoe een indiaanse medicijnman zweethutten bouwt met westerse studenten en hun rituele dansen leert. Deze sjamaan noemt westerlingen ‘spirituele weeskinderen’.⁹

Het heeft lang geduurd voor het rauwe besef tot me doordrong dat de indiaan het ook over mij had. Het was zo ontluisterend om vast te moeten stellen welk een rijkdom er in mijn katholieke wortels verscholen ligt en hoe stuntelig en onbekwaam onze religieuze leiders op dit vlak geworden zijn. De christelijke traditie herbergt een arsenaal aan gebaren en ritens om genade tastbaar te maken. Wat een overweldigend potentieel aan spirituele daadkracht is aanwezig in talloze gebaren uit mijn traditie, vol van overvloed en zegen, zoals aanraken, zalven met olie, het opleggen van handen, breken en delen, zich nederig uitstrekken op de aarde, een jongere op de wang slaan bij het vormsel, het tonen van heilige voorwerpen, het buigen en knielen, besprenkelen met water, open handen, gevouwen handen, wierook en kaarsen. De ‘technologie van het sacrale’ die de verschillende kerken in de loop der tijden opgebouwd hebben, is zo rijk, maar in plaats van het voortouw te nemen zijn vele kerkelijke functionarissen spirituele analfabeten geworden.

In hun worsteling met criminaliteit en agressie, lijdend onder de scherven van gebroken partnerrelaties en vriendschappen, seksueel verwond of vastlopend in blinde carrièrezucht en werkverslaving voelen mensen zich in de steek gelaten door de religieuze instituten. Hun ziel blijft dicht, het dak op hun hoofd gaat niet open voor het oneindige. De oude beelden van een god hoog in de wolken, als een sinterklaasfiguur of een baardige grijsaard die willekeurig kan ingrijpen in het dagelijks leven maar dit om sadistische, voyeuristische of andere onduidelijke redenen niet doet, bieden geen enkel houvast of enige ruggensteun meer.

Lange tijd heb ik gerouwd om zoveel verlies. Gerouwd in de vorm van doffe berusting, ontkenning of laaiende woede. Ik wist me geze-

SPIRITUALITEIT

Het is een waagstuk om zo'n versleten en geërodeerd woord als spiritualiteit, met zijn voorliefde voor wat niet gezegd kan worden, te omschrijven.

Ik zie de ziel niet als vaste materie, maar eerder als een aanwezigheid waarin we kunnen wonen. Ze is geen materie, maar kan stralen door materie heen. In ogen bijvoorbeeld wordt ze zichtbaar. Door de scheuren en de kieren van ons leven glipt zij binnen.

De ziel is geen idee of concept, maar eerder een perspectief, een manier van waarnemen. Als mensen over 'ziel' spreken, hebben ze het doorgaans over een proces: met je ziel onder je arm lopen, met hart en ziel liefhebben, op de ziel van iemand trappen, je ziel uit je lijf lopen. Onmogelijk is het om de ziel exact in woorden te gieten. Met geen naam is ze te benoemen. Ze is eerder een werkwoord dan een gestold zelfstandig naamwoord.

Ik geloof dat onze ziel meer van vragen dan van antwoorden houdt. Ze wil onderzoeken en ervaren, want ze is uit op *a felt kind of knowledge* en heeft het niet begrepen op definities en dogma's. Om over haar te spreken hebben we vloeibare taal nodig.

Bovendien vraagt zij, zoals de vijftiende-eeuwse mysticus Nicolaas van Cusa reeds wist, 'scholing in onwetendheid'. Dat is het lef om in de ruimte van niet-weten te stappen, 'een afgelegen verborgen stilte, waar van wetenschap of begrippelijke voorstelling niets rest ... Bijgevolg moet het oog elk zichtbaar licht overstijgen.' Wie toegang tot het heilige zoekt, moet volgens deze Vaticaanse ambassadeur 'tot voorbij elk eindstation, elke grens en al wat begrensd is, klimmen. Ons kenvermogen moet dus onwetend gemaakt worden.'²²

Scholing in onwetendheid mag niet verward worden met schaapectige domheid. Niet-weten betekent in deze context dat je de juiste vragen weet te stellen, dat je met je lijf een toegankelijk, zinderend veld vormt dat waarneemt. Je gaat tot het maximum, de limiet van al wat je weet en dan zet je nog één stapje verder.

Waarachtige religie is een vorm van gecultiveerde onwetendheid, die ook de taal omvat. Daarom wend ik mij tot de poëzie. Alleen dichters verstaan de kunst om via paradoxen te evoceren wat onuitspreekbaar is.

Zoekend naar een voorzichtige, voorlopige ‘definitie’ van spiritualiteit bij de aanvang van dit boek, neem ik mijn toevlucht tot vragen van grote denkers die in mijn bewustzijn zijn blijven hangen. In vergelijking met antwoorden hebben vragen het grote voordeel dat zij de geest van de toehoorders opentrekken in plaats van hem dicht te metselen. Vragen dagen uit en kriebelen, terwijl antwoorden gemakkelijk het onderzoek stoppen of belemmeren en de ziel verlammen.

In mijn zoektocht naar bronnen van het sacrale vergaarde ik vragen. Ik stal ze van mensen die ik bewonder en schreef ze over. Met de hand, ambachtelijk, zoals je liefdesbrieven schrijft. Ik nam ze onder de arm en speelde ermee, zoals zenboeddhisten een koan op zich af laten komen. Deze oosterse monniken worstelen weken, maanden, soms jaren met eenzelfde onoplosbaar raadsel. Ze bekijken de vraag langs alle kanten, keren haar om en binnenstebuiten, analyseren elk woord eindeloos. Ze zoeken antwoorden in alle hoeken en boeken van de wereld, in hun lijf, in hun gedachten, in wat ze voelen. Ze tergen hun denken tot in het absurde, tot ze de vraag niet langer kunnen vasthouden, maar zich eraan moeten overgeven en erin leren rusten.

Ik ben van deze vragen gaan houden. Ik stel ze, soms hardop, soms pratend in mezelf, als ik wakker word, de afwas doe, onderweg naar mijn werk, in de badkamer, in het verkeer, als ik vrij. Continu sudderen de vragen op de achtergrond van mijn leven. Dan weer staan ze prikkelend nadrukkelijk in het centrum van het toneel. Antwoorden wervelen door me heen en doen er hoe langer hoe minder toe.

Ik leg er drie aan u voor, kanjers van vragen. Ze hebben stilte nodig om zich te onthullen, ruimte om zich als een arm om je heen te leggen. Ik neem ze mee gedurende dit boek.

Zijn wij aangesloten op iets oneindigs of niet?

CARL GUSTAV JUNG²³

Is het universum een vriendelijke plaats of niet?

ALBERT EINSTEIN²⁴

Waar blijf ik met dat licht van mij?

HANS ANDREUS²⁵